

Pysyviä asetelmia

Matti Kamppinen

Grimmin sadut I-III. Saksankielisestä alkuteoksesta *Kinder- und Hausmärchen* suomentaneet ja toimittaneet Raija Jänicke ja Olli Suominen. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1999. 1055 sivua.
S. Albert Kivinen: *Metafyysisiä esseitä*. Helsinki University Press, Helsinki 1999. 147 sivua.
Olli Alho & Jari Ehrnrooth: *Sikari aamusta yöhön*. WSOY, Helsinki 1998. 212 sivua.

Muutoksen ja katoavaisuuden maailmassa pysyvillä ratkaisulla on kysyntää. Länsimainen tiede eri osa-alueineen samoin kuin uskonnot ovat kautta aikojen pyrkineet jäljittämään sitä mitä pysyy edes pääsääntöisesti samana silloin kuin havaittava maailma soljuu ohitse. Paperin kellastuessa ja teräsruuvin ruostuessa olisi lohdullista, jos ilmiöiden taustalla olisi pitkäkestoisia olioita tai jos jopa pääsisimme itse käsiksi hitaasti muuttuviin olioihin.

Varsinkin nykyistä länsimaista yhteiskuntaa, jota myös osuvasti myöhäismoderniksi kutsutaan, luonnehtii lyhytkestoisten olioiden runsaus. Ihmissuhteet solmitaan määräajaksi, kertakäyttöastiat heitetään pois yhden käytökerran jälkeen, autojen tai kodinkoneiden elektronisia osia ei kannata enää yrittääkään korjata, vaan moduulit korvataan uusilla. Eikä ainoastaan aineellinen maailmamme läpikäy hurjaa muutosta, jossa uudet aineelliset ratkaisut ja varaosat korvaavat vanhoja, vaan myös ajatuksellinen maailmamme on jatkuvan muutoksen kourissa. Erityisesti sellaisilla tulevaisuuden tieteenaloilla kuten bioteknologia tai materiaalitieteet, kuva mullistuu ja tarkentuu koko ajan. Arkielämän päätöksenteon kannalta jatkuvasti tarkentuva tieteellinen maailmankuva on hankala. Yhtenä päivänä voi laskea sen varaan, että syömällä riittävästi porkkanoita voi viettää tupakoivaa elämää ja silti välttää syövän, kun taas seuraavana päivänä saa kauhukseen kuulla, ettei porkkanoista ollutkaan erityistä hyötyä, vaan leuat kipeytyivät aivan suotta.

Kiihtyvä elämänrytmimme on kiihkeää etupäässä sen vuoksi, että meidän on mahdollista tehdä paljon useampia asioita kuin aikaisemmin. Teknologian monimutkaistuminen saa aikaan sen, että yhä useampi aktiiviteetti voidaan merkityksellistää ja nimetä sen teknologian mukaan, jota siinä käytetään. Kotitietokoneet ovat mahdollistaneet tietokonepelin pelaamisen sellaisena aikana, jolloin aiemmin ei kenties tehty yhtään mitään. Tietoverkkojen otteessa työskentelevä tietää, miten nykyajan tietotyöläisen on mahdollista vastata sähköposteihin, lähettää kiertokirje, hakea tietoa, tarkistaa jonkin yhteisön kotisivut, tilata kirjoja ja ylläpitää tilejä yhden ja saman puolen tunnin aikana.

Yhä useammat ja lyhyemmät ajanhetket saavat uusia merkityksiä kun teknologia kyllästää suhteemme maailmaan. Tämän lisäksi nykymaailmassa hinnoitellaan ajahetket entistä tarkemmin kuin mitä aikaisemmin edes osattiin unelmoida. Kaikelle ajalle löytyy jokin hinta, varsinkin sen jälkeen kun se on nimetty ja merkityksellistetty jonkin asian tekemiseksi. Entisestä loppoajasta on tullut aikakonsulttien kehittämää laatuaikaa, jonka ihmiset omistavat itselleen ja perheelleen. Laatuajan vietosta maksetaan sievoisia summia, vietettäköön se aika sitten teemapuistoissa tai hiljaisuusretriitissä.

Tällaisessa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä pysyville asetelmille on kysyntää. Teemapuistoissa ja muissa kulttuuritapahtumissa ihmiset haluavat kokoontua ikuisten tarinoiden äärelle, ja käsityönä ajan kanssa tehdyistä tavaroista ollaan valmiita maksamaan vieläkin enemmän. Uskomusjärjestelmien puolella yhtenäistävälle käsitejärjestelmille on kysyntää. Uskonnot toki tarjoavat tähän tarkoitukseen sopivia tarinoita, mutta tieteellisen maailmankuvan puolella filosofian ja erityisesti metafysiikan uusi tuleminen kertoo tästä pysyvien asetelmien kaipuusta.

Käsillä olevat kolme kirjaa valaisevat kukin osaltaan tätä nyky-yhteiskunnan muuttuvaa temporaalista profiilia, eli sitä miten aika meidän aikanamme jäsenyy.

Mikään ei vedä vertoja hyvälle tarinalle

Grimmin veljesten kokoamista ja toimittamista saksalaisista

kansantarinoista on saatu uusi, ulkoasultaan silmiä ja käsiä hivelevä laitos. Erityisesti tarinoiden lukemisessa kirjan käsituntumalla on tärkeä rooli: hyvän tarinan kruunaa se, että kirja tuntuu miellyttävältä ja paperi on kauniin himmeää. Kustantaja Tammi on pitänyt näistä seikoista hyvän huolen, eikä kirjan ulkoasussa ole mitään huomauttamista.

Grimmin satujen sisältö onkin monimutkaisempi asia. Sadut noudattavat pääasiassa yhtenäistä murrosajattelun logiikkaa, eli niissä on sopusointuinen alkutila, jonka jokin rikkomus tai halu säröyttää. Sadun hahmot joutuvat erilaisiin koitoksiin, joista selvittyään perustavat uuden sopusointuisen tilan. Tämä satujen peruslogiikka on viehättänyt ihmismielen ja kulttuurin tutkijoita, koska se edustaa eräänlaista kulttuureista riippumatonta universaalista ajattelu- ja maailmanhahmotustapaa, jota kaikki suuret ja pienet kertomukset noudattavat.

Kognitiotieteilijätkin ovat päätyneet tulkintaan, ettei ihmismielen organisoinnissa mikään vedä vertoja kunnan tarinalle, jonka avulla tapahtumat voidaan identifioida, jäsentää, ymmärtää, muistaa ja palauttaa takaisin prosessoitaviksi. Vastaavasti psykoterapioissa kunnan tarinoille on käyttöä. Yksi keskeinen tavoite kaikissa persoonan tasolla operoivissa verbaalisissa terapioissa on saada potilas hyväksymään sellainen tarina, jossa hänellä itsellään on hyvä rooli. Grimmin saduissa on pääsääntöisesti tarjolla sekä hyviä että huonoja samaistumiskohteita. Hyvä voittaa pahan suurimmassa osassa satuja, mutta toisinaan sellaisten kauheuksien jälkeen, että osa vanhemmista varmaankin harkitsee, voiko näitä satuja lukea lapsille. Tosin television päivittäinen annos kontekstualisoimatonta kauhua ja hillittömyyttä on suurempi uhka pikkulapsen mielenrauhalle kuin muutama hiiloksella käristetty paha äitipuoli tai pääkalloilla keilaaminen.

Osassa satuja klassinen asetelma hyvän ja pahan välillä joutuu mielenkiintoisesti syrjään, ja esille nousee muita teemoja. Sadussa "Kissa ja hiiri samassa seurassa" kerrotaan kissasta ja hiirestä, jotka perustavat yhteisen talouden selvittääkseen talven yli. Kissa huijaa hiirtä minkä ehti ja lopulta syö tämän. Satu päättyy lausahdukseen "Katsopas kun sellainen on maailman meno!" eli toisilleen vastakkaisten ja toisiaan tuhoavien elementtien lopputilaa ei sen enempää selitellä. Disney-versiossa hiirten armeija olisi tullut apuun ja hyvä hiiri olisi saatu pelastettua. Grimmin sadussa hyväuskoinen hiiri, jolla on täysin harhainen käsitys maailmasta, saa ennustettavan rangaistuksen.

Sadussa pojasta joka tahtoi oppia pelkäämään on niin ikään yksi laajalle levinnyt teema tarjolla, jonka opetuksia voidaan tulkita monin tavoin. Sadun poika ei osaa pelätä mitään, ja voittaa tielleen tulevat haasteet. Hän on kuitenkin onneton juuri sen takia, ettei osaa pelätä eikä tiedä itsestäänkään juuri mitään. Oopperasäveltäjä Richard Wagner hyödynsi aikoinaan samaa teemaa muun muassa oopperassaan Siegfried, jossa peloton sankari tekee urotyön toisensa jälkeen, mutta haluaa oppia pelkäämään tullakseen tietämään mistä on peräisin. Siegfried oppii pelkäämään vasta kun tapaa naisen, Brünnhilden, ja rakastuu silmittömästi. Turha kai lisätä, että tämä koitui myös hänen kohtalokseen. Grimmin sadun poika oppii niin ikään pelon ulkoiset merkit naisen avulla, kun hänen puolisonsa kaataa kylmiä pikkukaloja hänen selkäänsä, ja vihdoin poika tietää millaista on, kun selkäpiitä karmii. Sadun sanoma on pääpiirteissään sama, jonka riskienhallinnan konsultit olisivat valmiita kertomaan sopivasta korvauksesta: hallittu pelko eli riskien tunnistaminen ja niiden käsittely on menestymisen avain.

Grimmin saduille on kysyntää nykyajassa, koska ne edustavat eräänlaisia ikuisia asetelmia, sellaisia sisältöjä, joita ihmiset jaksavat kuunnella ja joista he voivat oppia elähdyttäviä asioita. Sisältöjen tuotantoon, markkinointiin ja kulutukseen keskittyvä tietoverkkojen yhteiskunta tarvitsee entistä enemmän kunnollisia sisältöjä, joihin ihmiset voivat vapaa-aikanaan virittäytyä. Grimmin sadut ovat aina ajankohtaisia.

Metafyysiikkaa jo opintonsa aloittaneille

Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian emeritus dosentin S. Albert Kivisen kirjoituskokoelma *Metafyysisiä esseitä* liikkuu erityistieteiden taustalla olevien pysyvien asetelmien maailmassa. Esseet käsittelevät useita metafysiikan osaluueita, mutta läpäisevänä teemana on kysymys mailman kalusteluettelosta, eli siitä mitä on olemassa.

Kuvailevan eli deskriptiivisen metafysiikan traditiossa kysytään,

mitä kaikkea maailmassa näyttäisi olevan. Meidän intuitiomme ovat melkoisen sekavat. Ensi näkemältäähän me puhumme esimerkiksi äänistä ja äänioikeuksista ja Villen ulos menemisestä. Onko Villen ulos meneminen olio, vai looginen konstruktio, joka rakennetaan Villen avulla? Kasimir Twardovski esitti aikoinaan, että kaikki ne joista voidaan jotain sanoa, ovat olioita, ja kuuluvat tässä mielessä maailman kalustukseen. Kivisen oma kanta edustaa ns. ontista kommunismia, jonka mukaan "On olemassa monia yksilöitä. Niillä on erilaisia yhteisiä piirteitä."

Onttinen kommunismi systematisoi melko hyvin arkisen *commonsense*-ontologian, jonka mukaan maailma koostuu erilaisilla ominaisuuksilla varustetuista yksilöolioista. Onttisen kommunismin ongelmana on "yhteiset piirteet". Kun kaksi keltaista palloa jakavat ominaisuuden, minkä ne jakavat? Universaalin ominaisuuden, jonka partikulaarinen eksemplifikaatio eli esiintymä on molemmissa keltaisissa palloissa. Ovatko universaalioliot olemassa ilman partikulaarisia eksemplifikaatioita? Eivät ilmeisesti, vaan ne vaativat kantajakseen reaalisien yksilöolion. Ominaisuuden kantaja on keskeinen käsite filosofisessa metafysiikassa. Jo Aristoteles erotti ne oliot, jotka voivat kantaa muita olioita tai toimia niiden perustoina, ja ne oliot jotka esiintyvät vain muiden olioiden yhteydessä. Kivisen tutkielma nenällisyydestä käsittelee tätä ongelmaa. Jos Vilellä ja Kallella on molemmilla nenä, niin he molemmat edustavat nenällisyyttä, eli he kantavat nenällisyyden esiintymiä, Ville omaansa ja Kalle omaansa. Tuo molemmissa majoileva nenällisyys on abstrakti partikulaari jota ei voi esiintyä ilman fundamenttia eli sellaista joka kantaa sitä.

Arkielämän systematisoinnista saatavat metafysiikan oivallukset ulottuvat myös tieteelliseen maailmankuvaan. Eri tasojen väliset suhteet esimerkiksi biotieteissä tai aivotutkimuksessa ovat esimerkkejä eri olioiden välisistä riippuvuus- ja muista suhteista, joiden analyysi selvittäisi monia tieteen maailmankuvan perusteita ja luonnetta koskevia kiistoja.

Metafysiikan kokonaisuanti erityistieteiden kannalta olisi kenties ansainnut laajemman esittelyn. Nykyisessä muodossaan kokoelma ehkä vain vahvistaa empiirisen tutkimuksen tekijöitä siinä käsityksessä, ettei metafysiikalla ole mitään annettavaa heille. Toinen aihe, jonka käsittelyyn Kivisellä olisi ainakin resursseja ollut, on ajan metafysiikka. Toki monilla artikkeleilla esimerkiksi minuuden ja jumalan luonteesta on implikaatioita temporaalisten olioiden osalta, mutta metafysiikan kokonaiskuvaan ajan probleema olisi sopinut. Kivisen kokoelman ei ole tarkoituskaan olla systemaattinen oppikirja, ja sitä voikin hyödyntää vain laajoilla taustatiedoilla tai oppaan avulla.

Ajan tuoksu

Ajan mittaamisessa on eri kulttuureissa käytetty erilaisia teknisiä ratkaisuja. Meidän mekaaninen kellomme oli aikoinaan varsin luotettava verrattuna kiinalaisten klepsydraan eli vesikelloon tai heidän hajukelloonsa. Hajukellon idea on yksinkertainen: eri hajuiset suitsukkeet ovat eri mittaisia tai yhdessä suitsukkeessa on eri hajuisia osia. Hajukellon käyttäjä voi näin ollen haistaa, minkä hetki on. Hajukellon käyttäjät ovat olosuhteiden armoilla hieman samaan tapaan kuin vesikellon varassa toimivat. Jos tuulee sopivasta suunnasta, niin emme voi ensinkään tietää, mikä aika on käsillä. Myös haistajan subjektiiviset kokemukset vaikuttavat hajujen identifiointiin, eikä hajukello olisi näin ollen kovin luotettava.

Sikari aamusta yöhön, eli Olli Alhon ja Jari Ehrnroothin kirjoittama tieto- ja nautintateos on eräänlainen protesti mekaanista kelloa ja kiirettä vastaan. Sikarinpolttajalla on (yleensä ranteessa kannettavan kalliin ajannäyttäjän lisäksi) eräänlainen hajukello, jonka oma rytmi ja palamistapa vie sikarinpolttajan mekaanisen kelloajan ulkopuolelle. Kirjan taustalla vaikuttava yleislänsimainen sikarivillitys kertoo kapinan laajuudesta. Pysyvät asetelmat ovat haluttuja, ja vaatava sikarinostaja haluaa vakuuttua siitä, että hänen ostamansa tuote on tehty pitkän ajan kuluessa, osana vanhaa traditiota, ja se on parhaimmillaan hitaasti poltettuna.

Kulttuurisissa aikakäsityksissä on tapana tehdä kätevä erottelu absoluuttisen ja relatiivisen aikakäsityksen välillä. Näistä aboluuttinen tarkoittaa sitä, että aika koetaan objektiivisena kehikkona, jossa se tikittää omaa vauhtiaan ja ihmisen tehtäväksi jää lähinnä ehtiä mukaan. Tehdastyössä sallittu muutaman minuutin tupakkatauko oli juuri tällainen, ja savukehan on itse asiassa suunniteltu siten, että sen voi polttaa

melkein missä ajassa tahansa. Relatiivinen aikakäsitys tarkoittaa sitä, että aika on tapahtumissa itsessään. Niiden aika on silloin, kun ne itse ovat siihen valmiita. Monet biologiset prosessit ovat tällaisia: lasten vartuminen, leipätaikinan kohoaminen... ja sikarinpoltto. Sikaria voi menestyksekkäästi polttaa vain relatiivisen aikakäsityksen varassa. Liian kiihkeä imu tai hätäinen sytytys pilaa nautinnon ja tekee parhaastakin sikarista iljettävän kitkerän ja kuumaa.

Sikarinpolttajat haluavat kertoa muille ihmisille, että heillä on varaa jäsentää elämänsä ilman kellojen ja aikataulujen apua. Tosin sikarin polttaminen on sekin tuotteistettu, eli se muinainen luppoaika, jolloin tupakkaa poltettiin, on muuttunut laatutietoisien huippukuluttajan sikarihetkeksi, josta saa maksaa ja jonka pitää myös näkyä. Alhon ja Ehmroothin sikarikirja on toki hyvällä asialla, eli edistämässä relatiivisen aikakäsityksen mukaisesti strukturoituneita aktiiviteetteja. Tämän lisäksi tupakka on perinteisesti ollut poppamiesten ja –naisten yhteys tuonpuoleiseen, jonne he ovat voineet savuna liikkuvan henkensä lähettää.

Kustantaja on pakannut kirjan kauniiseen ja miellyttävään asuun, joka muistuttaa hyvää sikaria. Sikarinhajun saa sen sijaan jokainen lukija itse juurruttaa kirjan sivuille.

Kirjoittaja toimii tutkimusjohtajana Turun kauppakorkeakoulun Tulevaisuuden tutkimuskeskuksessa.